

ТОПЧІЙ О. В.,
кандидат педагогічних наук

УДК 342.9

ЮРИДИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НОВІТНІХ ТЕНДЕНЦІЙ У СФЕРІ ПОРУШЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Стаття присвячена аналізу нових для України соціальних явищ, які можна кваліфікувати у контексті порушень інформаційної безпеки неповнолітніх. Визначаються суб'єкти й об'єкти правопорушень. Надається розгорнута соціально-юридична характеристика діянь. Виявлені прогалини у нормативній базі, що потребують внесення змін і доповнень до чинного законодавства.

Ключові слова: інформаційна безпека неповнолітніх, інформаційні правопорушення, загрози інформаційній безпеці особистості, булінг, кібербулінг, доведення до самогубства, захист персональних даних.

Статья посвящена анализу новых для Украины социальных явлений, которые можно квалифицировать в контексте нарушений информационной безопасности несовершеннолетних. Определяются субъекты и объекты правонарушений. Дается развернутая социально-юридическая характеристика деяний. Выявлены пробелы в нормативной базе, которые требуют внесения изменений и дополнений в действующее законодательство.

Ключевые слова: информационная безопасность несовершеннолетних, информационные правонарушения, угрозы информационной безопасности личности, буллинг, кибербуллинг, доведение до самоубийства, защита персональных данных.

The article is devoted to the analysis of new social phenomena for Ukraine, which are a source of potential threats in the field of information security for minors. The peculiarities of teenagers' communication on the Internet are, as a rule, studied by teachers, psychologists and sociologists. The author of the article considers this type of communication in the context of jurisprudence. The researcher notes that under the influence of information technologies there is a transformation of value orientations, expansion of the range of information sources, as well as its retransmission in virtual space. The processes of globalization lead to the fact that, together with the phenomenon, its English name is also borrowed. The author gives a legal description of "death groups", bullying and cyberbullying, misappropriation of personal data of minors in social networks, dissemination of harmful information intended for reproduction in real conditions, popularization of games leading to personal disadaptation. He notes the existence of gaps in the legislation, insufficient coordination of executive authorities, whose competence is the prevention of information offenses. The researcher points out the importance of the problem and suggests ways of improving the current legislation.

Key words: information security of minors, information offenses, threats to the information security of the person, bullying, cyberbullying, bringing to suicide, protection of personal data.

Вступ. Сфера інформаційної безпеки є дуже динамічною, адже неспинний рух технічного прогресу породжує нові виклики, які взагалі важко було прогнозувати до цього. У таких умовах при правовому регулюванні порушень у вказаній сфері є лише два шляхи:

намагатися кваліфікувати делікти за вже існуючими нормами або ж модернізувати законодавство шляхом доповнень і змін. У цьому зв'язку виникає необхідність аналізу новітніх тенденцій у сфері порушення інформаційної безпеки неповнолітніх (далі – ІБН).

Багатоаспектність проблем інформаційної безпеки (далі – ІБ) породжує значний інтерес науковців, які аналізують її як соціокультурний феномен [1], розглядають її у соціально-філософському і соціокомунікаційному вимірі [2, с. 3], досліджують правове регулювання даного феномену [4-14]. Фахівцями у галузі педагогіки і психології досліджується забезпечення інформаційної безпеки старшокласників у комп'ютерно орієнтованому навчальному середовищі [15], соціально-психологічні особливості формування особистості неповнолітніх правопорушників [16], соціально-психологічна диференціація проявів делінквентної поведінки неповнолітніх [17], суспільство і злочинність неповнолітніх у розрізі епох [18].

Попри значну кількість публікацій, присвячених проблемам забезпечення інформаційної безпеки, особливостей негативного впливу інформаційних загроз на неповнолітніх, дослідження юридичної характеристики новітніх тенденцій у зазначеній сфері, породжених епохою глобалізації, ще не здійснювалося.

Постановка завдання. Мета статті полягає у виявленні юридично значущих характеристик тих порушень інформаційної безпеки неповнолітніх, які актуалізувалися останнім часом у глобальних масштабах і розповсюдилися на територію України. Розкриттю теми сприяє розв'язання наступних завдань: 1. Проаналізувати іншомовні та українські медійні джерела з метою виявлення новітніх тенденцій, які відображають порушення ІБН. 2. Дати юридичну оцінку діям учасників інформаційних правовідносин відповідно до чинного законодавства. 3. Виявити юридичні колізії й прогалини у нормативній базі, які виникли у зв'язку з відставанням від реалій життя.

Результати дослідження. Проблеми міжособистісного спілкування неповнолітніх, як правило, досліджуються психологами, педагогами, соціологами. У центрі їхньої уваги специфіка встановлення й підтримання взаємовідносин з однолітками, особливості спілкування із членами родини і вчителями, засоби самопрезентації й актуалізації себе у мікросоціумі. Науковцями одностайно зазначаються суттєві зміни у ментальності нового покоління порівняно з їхніми попередниками, що зумовлені впливом інформаційних технологій, трансформацією ціннісно-сміслових і етичних орієнтирів, розширенням діапазону засобів отримання інформації та її ретрансляції у віртуальному просторі [19–22]. Через інтенсифікацію глобалізаційних процесів активно розповсюджуються моделі поведінки, у тому числі протиправної, що виходять за межі норм певної національної спільноти й законодавства окремої держави. Розглянемо більш детально ті з них, які можна кваліфікувати як порушення інформаційної безпеки неповнолітніх. Принагідно зауважимо, що багато з них мають англійські назви, а тому в українській мові передаються через транслітерацію або ж заміною синонімом чи синонімічним словосполученням.

Здебільшого подібні процеси розгортаються у кіберпросторі, що суттєво ускладнює превенцію нових видів правопорушень, ідентифікацію та притягнення до юридичної відповідальності винних.

Щодо суб'єктів вчинення подібних правопорушень, то, за нашими спостереженнями, їх можна розподілити на дві категорії: 1. Дієздатні особи, які мають певний протиправний умисел щодо життя, фізичного чи психічного здоров'я неповнолітнього або схилення його до віктимної/ деліквентної поведінки. 2. Однолітки неповнолітнього, які нерідко за зговором виступають як група осіб з метою психологічного терору, цькування особистості, випробування її на міцність установок.

Аналіз наукових і публіцистичних джерел дозволив встановити, що від інформаційних правопорушень можуть потерпати дві групи неповнолітніх: 1. Випадкові, ситуативні «жертви», які через свою необережну поведінку і надзвичайну довірливість потрапили до поля зору правопорушника. 2. Конкретні, відомі правопорушникам особи неповнолітніх, проти яких розгортається психологічна боротьба.

У даній статті ми не зосереджуємося на таких негативних проявах зловмисного використання інформаційно-комунікативного простору, як втягнення неповнолітніх до зайняття проституцією, розповсюдження порнографічної продукції, рекламування шкідливих для молодого організму речовин, які породжують наркоманію, токсикоманію, куріння тощо. По-перше, на жаль, подібні тенденції вже далеко не новітні. По-друге, у кожному такому випадку чітко простежується склад правопорушення (злочину), що не викликає різночитань при їх юридичній кваліфікації.

Набагато складніше інтерпретувати у межах правового поля інші загрозливі прояви. До них ми відносимо:

1. Формування інформаційних потоків по створенню так званих «груп смерті».

Вплив на психіку неповнолітнього здійснюється шляхом навіювання депресивних настроїв, зосередження на життєвих складнощах і непорозуміннях з найближчим оточенням, героїзації суїцидів. Джерелами розповсюдження інформації та скерування поведінки віктимних осіб є закриті групи у соціальних мережах, засоби зв'язку через Wiber, WhatsApp та інші месенджери. При цьому все подається як своєрідна захоплива гра зі своїм алгоритмом дій, що відриває молоду людину від почуття реальності. Констатується, що куратори подібних груп постійно модифікують варіанти: на зміну «синім китам» і «тихому дому» приходять флешмоб «біжи або помри», коли підлітки випробовують долю, перебігаючи дорогу на червоний сигнал світлофору і кидаючись під колеса авто. Також пропонуються різного роду небезпечні «квести», які можуть призвести до загибелі не тільки самого неповнолітнього, а й його близького оточення. Зухвалість зловмисників проявляється у тому, що для них замало суїциду. Вони потребують від майбутньої жертви відео факту смерті у режимі трансляції з подальшим перепродажем записів через мережу Інтернет або Darknet.

З позицій права дії ініціаторів та організаторів груп можуть кваліфікуватися за ст. 120 Кримінального кодексу України «Доведення до самогубства» [23]. Разом з тим, звернення до редакції даної статті у нинішньому її формулюванні дозволить адвокатам захистити винних, оскільки у діях останніх доволі складно углядити жорстоке поводження з особою, шантаж, примус до протиправних дій або приниження людської гідності. Допоки законодавець не внесе відповідні зміни до тексту Кримінального кодексу України, куратори таких груп відчуватимуться безкарними.

З позицій виконавчої влади функції протидії подібним проявам покладаються на департамент кіберполіції Національної поліції України. Його працівниками проводиться постійний моніторинг соціальних мереж, відстежується поява закритих деструктивних угруповань, для освітян і батьків здійснюється роз'яснювальна робота щодо превенції негативних проявів через опис алгоритму дій зловмисників [24]. Разом з тим, цій діяльності не настільки властивий упереджувальний та масштабний характер. Достатньо навести як прикладу відомості з виступу голови Національної поліції С. Князева, який зазначив, що на початок 2017 року з 434 суїцидальних груп було заблоковано 102 [25]. Бракує й належної координації спільних дій з Міністерством освіти і науки, Міністерством інформаційної політики, Міністерством охорони здоров'я. Подібна розпорошеність у протистоянні з даним негативним явищем занадто дорого обходиться державі і суспільству.

2. Булінг/ Кібербулінг. Назва веде походження від англ. *bullying*, що дослівно перекладається як «бикування», а по суті означає цькування особистості, агресивне переслідування неповнолітнього, приниження його гідності, доведення до неврівноважених психоемоційних станів, що згодом за умови інтенсифікації й тривалості впливу, може стати причиною суїциду або психічних порушень. З появою Інтернет-технологій розширився й інструментарій та засоби вчинення цього інформаційного правопорушення.

Український інститут дослідження екстремізму у рамках проекту «Стоп шкільний терор» встановив, що з проявами булінгу у нашій державі стикалися 8 осіб з 10 [26, с. 5]. За рольовою участю у булінзі авторами проекту виділяються переслідувачі, жертви, у тому числі постійні, і свідки. За їх даними, 48% дітей нікому не розповідали про знущання, 40% соромляться цього, 22% вважають, що цькування це нормально [26, с. 6]. За виведеною ними

статистикою, лише у 2016 році від самогубства в Україні загинуло 116 дітей; на кожне самогубство неповнолітнього приходилося 19 спроб (тобто щороку близько двох тисяч дітей у країні намагаються покінчити з собою); 27,4% опитуваних заявили, що інколи втрачають бажання жити [26, с. 35]. Поширеність явища у світі зумовила навіть появу окремого терміну «буліцид», у першій частині якого вказується на причину самогубства.

Модифікаціями булінгу виступають сфабриковані обмови й наклепи, розповсюджені за допомогою засобів зв'язку (denigration); нав'язливі атаки на жертву у вигляді безперервних дзвінків на мобільний телефон, численне розсилання безтактних повідомлень тощо (harassment); публічний обмін зневажливими репліками, образи учасників комунікації у груповому чаті, на форумі (flaming) та ін.

Важливість подолання цих негативних проявів зумовлена і людськими втратами, і розповсюдженням агресії, переконанням у безкарності, впевненістю, що питання можна вирішувати за силовими сценаріями, а значить у нейтралізації підвалин подальшого переростання булінгу у радикалізм та екстремізм. Не помічати, що ця проблема набула масштабів національної безпеки, – значить обманювати самих себе. Разом з тим, усі наявні рекомендації щодо подолання булінгу у реальному житті або у кіберпросторі мають лише психолого-педагогічне спрямування, оскільки юридична відповідальність неповнолітніх за цькування інших осіб в Україні не передбачена. На відміну від інших держав, у нас відсутня Національна програма з неприпущення й протидії булінгу. Вирішення проблеми можливо лише за умови комплексного підходу, тобто об'єднання зусиль закладів освіти і батьків, належної координації діяльності компетентних органів, а також внесення до адміністративного законодавства норм щодо притягнення до відповідальності так званих неповнолітніх «переслідувачів», які є активними учасниками інформаційного насильства одноліток.

3. Привласнення персональних даних неповнолітніх у соціальних мережах з провокаційними цілями (impersonation). За даними англійських дослідників, на теперішній час у соціальних мережах зареєстровано понад три мільйони неповнолітніх користувачів, причому більшість з них користується двома і більше мережами [27]. Зазначається, що це не тільки особливий спосіб отримання новин, іншої інформації, але й спосіб самоствердження, підвищення самооцінки шляхом так званих «лайків». Для тинейджера вельми значущими стають фактори ізоляції, виключення з певних віртуальних груп, а також негативного ставлення до нього учасників інтернет-соціуму.

Привласнення персональних даних в акаунті неповнолітнього дієздатною особою може здійснюватися з метою розгортання діалогу з іншими підлітками для пошуку потенційних жертв різного роду збоченцями, а також для отримання непрямої інформації щодо статків певної родини, конфіденційної інформації про членів сім'ї з подальшим неблаговидним її використанням. Звісно, що своєму другові неповнолітній готовий розповісти значно більше, аніж незнайомій дорослій людині. Цим і користуються зловмисники.

Привласнення персональних даних в акаунті ровесниками неповнолітньої особи може застосовуватися у хуліганських цілях, зокрема для розсилки комунікативних повідомлень з негативним контентом. Звісно, при зворотному зв'язку усі претензії пред'являються основному користувачеві, який взагалі не здогадується про вчинене від його імені.

Близьким до подібних дій є отримання у неповнолітнього персональної інформації обманним шляхом з подальшим її розповсюдженням у широких колах або передавання особам, яким вона не призначається (outing&trickery). У такий спосіб відбувається порушення прав людини на недоторканність особистого життя, розголошуються конфіденційні відомості тощо.

В Україні правові відносини, пов'язані із захистом та обробкою персональних даних регулюються Законом «Про захист персональних даних» [28]. Його дія поширюється на діяльність з обробки таких даних із застосуванням автоматизованих або неавтоматизованих засобів. Під персональними даними у Законі розуміються «відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована». У такий спосіб, законодавчо врегульовуються процедури, що обмежуються діяльністю підприємств, установ і організацій усіх форм власності.

Створюючи акаунт у соціальних мережах, особа добровільно, на власний розсуд, розміщує біографічні відомості про себе, відображає події з особистого життя у фотографіях, блогах тощо. По суті те, що в офіційних умовах прийнято відносити до конфіденційної інформації, що захищається Законом, в інтернет-спільнотах оприлюднюється. То ж і привласнення персональних даних в інтернет-середовищах не тягне за собою ані якої юридичної відповідальності. Залишається тільки профілактична роз'яснювальна робота із неповнолітніми користувачами мереж щодо обачливості й комунікативної безпеки у кіберпросторі.

4. Поширення шкідливої інформації із розрахунком на її відтворення. Психологічні особливості юнацького віку полягають у тому, що неповнолітній, пізнаючи себе, власні можливості, намагається наслідувати певні моделі поведінки, так звані патерни. При цьому доволі часто його захоплюють не приклади суспільно бажаної поведінки, а навпаки, – безглузді вчинки. Характерно, що при цьому актуалізуються потенційні задатки демонстративної поведінки, за яких кожен такий вчинок ще й фіксується на відео та викладається на інформаційних ресурсах або розповсюджується через мобільний зв'язок для загального перегляду. Виходить своєрідне замкнене коло: особа отримує негативну за наслідками інформацію з Інтернет, вчиняє певні дії, які фіксуються на відео і знову потрапляють до кіберпростору. Діапазон вчинків є дуже широким: від нанесення собі тілесних ушкоджень, споживання нехарчових продуктів, що може призвести до отруєнь, у тому числі смертельних, до алгоритмів помсти кривдникам або знущання з інших. Останній вид навіть отримав свою англomовну назву – *happy slapping* (дослівно «щасливе ляскання»). Сюди потрапляють не тільки «дружні» жарти, а й вчинки, які загрожують життю і здоров'ю іншої людини. Звісно, що подібні дії, якщо вони не призвели до трагічних наслідків, важко підвести під юридичну кваліфікацію. Наразі виникає питання процесуального характеру: чи може подібне «самодокументування» братися до уваги при впровадженні у порушених справах, чи має така інформація доказову силу? Для законодавця таке поле теж є «*terra incognita*».

5. Розповсюдження ігор-анімацій, що призводять до дезадаптації або психічних розладів неповнолітнього. Мережа Інтернет відкриває великі можливості не тільки для спілкування, а й для нових розваг. Вже чимало написано про загрози інтернет-залежності, про підміну справжнього спорту кіберспортом, а внаслідок цього – порушень психологічного й фізичного стану молодої особи. Розробники ігор пішли далі. Враховуючи перехідний від дитинства до дорослої людини період потенційного гравця, який прагне гострих почуттів, вони пропонують долучитися до ігор, що розповсюджуються у мережі безкоштовно. На прикладі фрагменту рекламного тексту до гри «5 ночей з Фредді» можна переконатися у глибинному розумінні розробниками юнацької психології та стилістики спілкування цього прошарку суспільства між собою: «Ви у захваті від жахливих ігор про ведмежатку Фредді? Тоді годі відсиджуватися у сторонці, запускайте гру і приєднуйтеся до маньячної братви!»; «Ви можете поквитатися з цими злобними ляльками-роботами за те, що неодноразово примушували вас підскакувати на місці від переляку. Тепер Ви будете озброєні і зможете застрелити усіх аніматроників» [29].

Сьогодні з позицій юриспруденції розповсюдження таких ігор не заборонено, їх розробники не підпадають під правову відповідальність за дезадаптацію неповнолітніх, культивування у них агресії. Не існує й механізму адміністративно-правової регламентації діяльності компетентних органів щодо експертизи подібних «ігор» з прогнозуванням ступеню суспільної шкідливості наслідків від проведення часу у таких «розвагах». Зволікання цими небезпеками може також перерости у проблему суспільного масштабу.

Висновки. Аналіз іншомовних та вітчизняних джерел дозволив виявити основні новітні тенденції, які можна кваліфікувати як порушення інформаційної безпеки неповнолітніх. Констатується, що законодавство й практика правозастосування далеко не завжди вчасно реагують на появу потенційних і реальних загроз, тож існує нагальна потреба в удосконаленні нормативно-правової бази у сфері інформаційних правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Триняк В. Ю. Інформаційна безпека як соціокультурний феномен (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Д., 2009. 19 с.
2. Архипова Є. О. Інформаційна безпека : соціально-філософський вимір: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. К., 2012. 16 с.
3. Дубняк К. А. Соціокомунікаційний вимір інформаційної безпеки держави: автореф. дис. ... канд. наук з соц. комунікацій: 27.00.01. К., 2016. 16 с.
4. Березовська І. Р. Адміністративно-правові засоби забезпечення інформаційної безпеки в Україні. Львів: ЗУКЦ, 2014. 173 с.
5. Довгань О. Д. Забезпечення інформаційної безпеки в контексті глобалізації: теоретико-правові та організаційні аспекти. К., 2015. 386 с.
6. Довгань О. Д. Теоретико-правові основи забезпечення інформаційної безпеки України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. К., 2016. 44 с.
7. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Х., 2004. 42 с.
8. Линник Г. М. Адміністративно-правове регулювання інформаційної безпеки України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2011. 20 с.
9. Ліпкан В. А., Харченко Л. С., Логінов О. В. Інформаційна безпека України: [гlossарій]. К. : Текст, 2004. 136 с.
10. Лісовська Ю. П. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2017. 19 с.
11. Максименко Ю. Є. Теоретико-правові засади забезпечення інформаційної безпеки України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2007. 20 с.
12. Нашинець-Наумова А. Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання. К.: Гельветика, 2017. 167 с.
13. Олійник О. В. Інформаційна безпека України: доктрина адміністративно-правового регулювання: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. К., 2013. 34 с.
14. Шевчук О. М. Адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення інформаційної безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 20 с.
15. Ковальчук В. Н. Забезпечення інформаційної безпеки старшокласників у комп'ютерно орієнтованому навчальному середовищі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.10. К., 2011. 20 с.
16. Малиш Н. В. Соціально-психологічні особливості формування особистості неповнолітніх правопорушників: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Х., 2005. 179 с.
17. Спицька Л. В. Соціально-психологічна диференціація проявів делінквентної поведінки неповнолітніх та її корекція в умовах закладів соціальної реабілітації: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Северодонецьк, 2016. 20 с.
18. Юзікова Н. С. Суспільство і злочинність неповнолітніх у розрізі епох (від Давнини і Середньовіччя до ХХІ століття): монографія. Дніпропетровськ: Ліра, 2015. 327 с.
19. Власенко Ф. П. Віртуальна реальність як простір соціалізації індивіда. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2014. Вип. 56. С. 208–217.
20. Колесник О. О. Особливості спілкування підлітків в Інтернеті. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2012. № 15 (2). С. 28–33.
21. Пугачов Д. Комунікативні аспекти формування образу «Я» підлітків у віртуальному комп'ютерному світі. Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського. Психологічні науки. № 1 (16), травень 2016.
22. Столбов Д. В. Особливості Інтернет-діяльності сучасного підлітка. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогіка. 2014. № 1. С. 327–331.
23. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page4>

24. Як запобігти дитячим суїцидам: поради батькам від оперативників Департаменту кіберполіції. URL: <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/2113329>

25. Полиция заблокировала в соцсетях тысячи суицидальных групп. URL: <https://comments.ua/society/606222-politsiya-zablokirovala-sotssetyah-tisyachi.html>

26. Петренко Б. Стоп шкільний терор. Особливості цькувань у дитячому віці. Профілактика та протистояння булінгу. К., 2017. 84 с.

27. Social media is having a worrying impact on sleep; we reveal the crucial time to stay away from it. URL: <http://www.bbc.com/future/story/20180110-the-vital-time-you-really-shouldnt-be-on-social-media>

28. Про захист персональних даних: Закон України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/2297-17>

29. Ігри. 5 ночей з Фредді. URL: <http://gg.org.ua/igri-5-nochej-z-freddi/>

